

UDK (UDC): 930.25(036)

Bojan Cvelfar*

VODNIK PO FONDIH IN ZBIRKAH ARHIVA V KNJIŽNI OBLIKI - POTREBA ALI NUJA?

Izvleček:

Vodnik po fondih in zbirkah arhiva je osebna izkaznica vsakega arhiva. V prvi vrsti je namenjen uporabnikom arhivskega gradiva kot informativni pripomoček. Prav tako pa je pomemben tudi za arhiv, saj njegova priprava dviguje splošno strokovno raven v arhivu. Srž problema pa je, ali je sploh še smiselno izdajati arhivske vodnike v knjižni obliki. Elektronski (spletni) vodnik je namreč veliko bolj dostopen, cenejši in ažuren. Ampak tudi vodnik v knjižni obliki ne ostaja brez svojih adutov: predstavlja nekakšen presekok stanja fondov in zbirk v arhivu v določenem trenutku, kaže na dosežen strokovni nivo arhiva, še vedno veliko uporabnikov raje lista po knjigi, kot pa brska po elektronski podatkovni bazi, navsezadnje pa knjižna oblika lahko pomeni svojevrsten varnostni mehanizem. Pričujoči prispevek sicer do ne preveč poglobljene mere poskuša analizirati dosedanje metodologije sestavljanja vodnikov v Sloveniji (z dodanim primerom iz sosednje Hrvaške), nima pa pretenzij ocenjevati in rangirati teh vodnikov, še manj pa vsiljevati določenih rešitev in odgovorov na vprašanja, ki se pri tem porajajo. Njegov namen je vzpodbuditi strokovno javnost, kolege v vseh arhivih, da čim prej pričnemo s strokovno razpravo na to temo.

Ključne besede:

arhivski vodnik, vodnik po fondih in zbirkah, elementi popisa.

Abstract:

Guide to Archival Fonds and Collections in Book Form - Requirement or Necessity?

Guides to fonds and collections are every archives' identification. Primarily they are intended for users of archives as finding aids. However, since their preparations increase the general professional level in the archives, they are also very important for the archives itself. The question is if it is still reasonable to publish archival guides in forms of books? Digital (web) guides are much more accessible, cheaper and up to date. However, the book form still has some advantages: it presents the state of fonds and collections in the archives at a certain point in time, shows the archives' accomplished professional level, many users still prefer to leaf through a book than browse a database and finally a book is also a unique safety mechanism. The present article tries to analyze past methodologies of preparing archival guides in Slovenia (with an additional case from Croatia), but does not intend to criticize or grade these guides and much less impose certain solutions and answers. Its purpose is to stimulate the professional public, colleagues in all archives to start a professional debate on this topic.

Key words:

archival guide, guide to fonds and collections, elements of description.

»Arhivski vodniki omogočajo raziskovalcem orientacijo po gradivu arhivov. V arhivih se gradivo, urejenost fondov in zbirk, priprava inventarjev in vodnikov stalno spreminja in dopolnjuje. Naloga arhivov pa je, da dajejo čim hitrejšo in čim

* Mag. Bojan Cvelfar, direktor, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje, Slovenija.

popolnejšo informacijo o stanju arhivskih fondov in zbirk in s tem omogočajo delo raziskovalcem.«¹

»Pomena vodnika pa ne gre vrednotiti le kot pripomočka za zgodovinarje in druge uporabnike arhivskega gradiva. Njegova priprava je terjala temeljito inventuro stanja celotnega gradiva in popisov gradiva v arhivu, neredkokdaj pa tudi izboljšave v ureditvi in pri popisih.«²

In kot je zapisal Marjan Drnovšek, vodnik po fondih in zbirkah je še vedno »osebna izkaznica vsakega arhiva«, s katero se ta predstavi zainteresirani javnosti.³

Vse zgornje trditve držijo še danes. Vodnik še vedno izdajamo predvsem iz dveh razlogov. V prvi vrsti je seveda namenjen uporabnikom kot prvi informativni pripomoček, kot svojevrsten kažipot po gradivu določenega arhiva. Zelo koristen pa je tudi za sam arhiv, saj že v pripravi zahteva temeljito inventuro shranjenega arhivskega gradiva in s tem ugotovitev stanja na določen datum. Resnično je v projekt priprave vodnika, ki za sabo nujno povleče tudi usklajevanje arhivskih evidenc o gradivu, ugotavljanje stanja v skladiščih, zajemanje podatkov in izvajanje historičnih raziskav, vključena večina zaposlenih.

Rezultati tega kompleksnega dela se tako ne kažejo samo v izdani publikaciji, pač pa so še kako vidni tudi na drugih področjih. Delo na vodniku namreč zagotovo prinese izboljšane interne evidence, bolj urejene dosjeje fondov in zbirk ter ne nazadnje tudi številne izboljšane arhivske pripomočke za uporabo.

Še vedno pa seveda vodnik velja za »nedokončano zgodbo«⁴ (v tem je primerljiv z enciklopedijami), saj se njegova vsebina z novimi prevzemi in strokovno obdelavo spreminja dnevno.

Uvodoma lahko torej ugotovimo, da je nujno, da vodnike objavlja vsak arhiv, ne glede na njegovo velikost ali obseg gradiva oz. številčnost fondov in zbirk. Konec koncev ga k temu zavezuje tudi zakonodaja.

IN KAJ PRAVI ZAKONODAJA?

Prva zvezna arhivska zakona po drugi svetovni vojni, Splošni zakon o državnih arhivih (Ur. l. FLRJ, 12-115/50) in Splošni zakon o arhivskem gradivu (Ur. l. SFRJ, 48-665/64), vodniku ne namenjata niti besedice, republiški Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Ur. l. SRS, št. 4-24/66), ki je bil sprejet v skladu z že omenjenim splošnim zakonom, pa vodnik omenja le bežno - v 15. členu namreč pravi, da »arhiv strokovno obdeluje arhivsko gradivo tako, da ga ureja in tehnično opremlja ter izdeluje pripomočke za uporabo in popise arhivskega gradiva.«⁵ Kljub temu, da je ta zakon predvidel tudi podzakonski akt o evidentiranju arhivskega in registraturnega gradiva, ta žal nikoli ni bil sprejet.

Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih (Ur. l. SRS, št. 34/73) ima v 16. členu podobne določbe kot prejšnji, namreč da »arhiv strokovno obdeluje arhivsko gradivo

¹ Ema Umek, *Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, v: *Arhivi, letnik 15 (1992), št. 1-2, str. 99-100.*

² Jože Žontar, *Vodnik po fondih in zbirkah arhiva - ob objavah vodnikov slovenskih arhivov v zadnjih desetih letih*, v: *Arhivi, letnik 12 (1989), št. 1-2, str. 49.*

³ Marjan Drnovšek, *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije*, v: *Arhivi, letnik 22 (1999), št. 1-2, str. 249-251.*

⁴ *Prav tam.*

⁵ *Ur. l. SRS, št. 4-24/66, str. 44.*

tako, da ga odbira, ureja, tehnično opremlja, inventarizira in izdeluje pripomočke za uporabo po navodilih, izdanih na podlagi 43. člena tega zakona.«⁶ V omenjenem členu je sicer med podzakonskimi akti navedeno tudi »navodilo o popisovanju (evidentiranju, inventarizaciji in izdelavi pripomočkov za uporabo) arhivskega in registraturnega gradiva«, vendar (spet) žal ni bilo nikoli izdano.

Naslednji zakonski predpis, ki je veljal tudi za arhivsko področje, je bil Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS, 1/81),⁷ ki je v 94. členu, prva alineja, določal, da arhivi »ugotavljajo, zbirajo, strokovno obdelujejo arhivsko gradivo, izdelujejo inventarje, vodnike in druge pripomočke za uporabo arhivskega gradiva in jih objavljajo.«

Šele Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur. l. SRS, št. 11/88) je prvi predpis, ki bolj natančno opredeljuje vodnik. Ta v 8. členu govori o arhivskem vodniku, ki ga opredeljuje kot »pripomoček za orientacijo po arhivskem gradivu«. Vsebovati mora osnovne podatke o arhivskih fondih oziroma arhivskih zbirkah (ime fonda oz. zbirke, naziv ustvarjalca oz. ustvarjalcev arhivskega gradiva ter čas njihovega obstoja, začetno in končno leto obdobja, v katerem je nastalo arhivsko gradivo, količina arhivskega gradiva), po potrebi podatke o nalogah oziroma funkcijah ustvarjalcev arhivskega gradiva, njihovi organizaciji, skupinah gradiva, na katere so fondi oziroma zbirke razčlenjene, ohranjenosti gradiva ter kazala. Vodnik obsega tudi prikaz arhiva in njegovega razvoja, predvsem v povezavi z gradivom, ki ga hrani, ter napotke za uporabo.⁸

Tudi Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (ZAGA) iz leta 1997⁹ v 11. členu pri naštevanju dejavnosti, ki jih opravljajo arhivi, v drugi alineji med drugim omenja tudi »izdelovanje vodnikov«, nekoliko več pa v 10. členu, tretji odstavek, prinaša dve leti kasneje sprejeti Pravilnik o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva: »Arhivski vodnik po fondih in zbirkah arhiva je popis na nivoju fondov oziroma zbirk. Arhivski vodnik vsebuje najmanj signaturo, naslov, čas nastanka in obseg fonda oziroma zbirke. Fondi oziroma zbirke so v vodniku razvrščeni na podlagi tektonike arhiva. Arhivski vodnik vsebuje tudi podatke o strukturi, elementih izvora in vsebini fondov oziroma zbirk, kolikor so potrebni za splošno informacijo uporabnikov; v uvodnem delu pa vsebuje zgodovino arhiva in njegovega arhivskega gradiva ter navedbo pogojev dostopnosti in uporabe.«¹⁰

Z aktualno zakonodajo leta 2006 pa se besedilo v zakonu in uredbi ni nič spremenilo, če seveda zanemarimo besedico »če« v tretjem odstavku 83. člena Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (UVDAG),¹¹ ki je nadomestila besedico »kolikor« v prejšnjem pravilniku.

⁶ Ur. l. SRS, št. 34/73, str. 1229.

⁷ Podrobneje o zakonu: Jože Žontar, *Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost*, v: *Arhivi, letnik 4 (1981)*, str. 5-35.

⁸ Jože Žontar, *Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva* (Ur. l. SRS, št. 11/88), v: *Arhivi, letnik 11 (1988)*, št. 1-2, str. 124-126.

⁹ Ur. l. RS, št. 20/97, str. 1619.

¹⁰ Ur. l. RS, št. 59/99.

¹¹ Ur. l. RS, št. 86/06.

KRATEK PREGLED DO SEDAJ IZDANIH VODNIKOV PO ARHIVIH V SLOVENIJI

Potreba po objavljanju publikacij, ki dajejo osnovne informacije o arhivskem gradivu v arhivih, je relativno stara. Prva takšna, ki je delno zajemala tudi naše območje, je bilo delo C. A. H. Burkhardta, Haupt- und Adressbuch der Deutschen Archive, I. Theil: Handbuch, Leipzig 1887, ki navaja tudi nekaj arhivov iz Kranjske in Štajerske. Po vzoru francoskih arhivov je arhivski svet na Dunaju 18. aprila 1898 naročil izdelavo sumarnih inventarjev za posamezne arhive (kot prvi v seriji je leta 1909 izšel Inventar des Allgemeinen Archivs des k.k. Ministeriums des Inneren). Skoraj istočasno so se pojavile pobude za izdelavo arhivskih katastrov, ki naj bi bili nekakšni vodniki po arhivih neke dežele in naj bi v strnjeni obliki nudili podatke o tem, kje se arhivsko gradivo hrani, kdo z njim razpolaga, v kakšnem stanju je, ter tudi podatke o vsebini in času nastanka gradiva. V času stare Jugoslavije pa je žal delo na pregledih arhivskih fondov in zbirk v Sloveniji zastalo. Po drugi svetovni vojni je dotok vse večjih količin arhivskega gradiva že sam po sebi zahteval pregledne publikacije, ki bi dajale splošne informacije o arhivskem gradivu v arhivih. Tako so arhivi v Franciji leta 1953 pričeli objavljati prve vodnike v današnjem pomenu besede.¹²

V Sloveniji sta do sedaj izšla dva vodnika, v katerih so se s svojimi fondi predstavili vsi slovenski javni arhivi.

Prvenstvo pripada sicer po obliki preprostemu zvezku z naslovom »Vodnik po arhivih Slovenije«, ki ga je že davnega leta 1965 v Ljubljani izdalo Društvo ahivarjev Slovenije. Vodnik na 615 straneh je uredil Jože Žontar. Knjiga je izšla na pobudo Društva arhivskih delavcev Slovenije iz leta 1962 in je rezultat koordiniranega in načrtnega dela vseh slovenskih arhivov. Priprava tega vodnika je močno pospešila nekatera osnovna urejevalna dela v vseh slovenskih arhivih. V predgovoru je takratni predsednik Arhivskega društva Slovenije Jože Maček o vodniku zapisal: »Zato morajo omogočiti arhivi vsem zainteresiranim, da se z njihovim delom seznanijo in izrečejo svoje mnenje. Tudi Vodnik omogoča presoditi obsežno in pomembno delo, ki so ga opravili arhivi kljub temu, da se niso mogli doslej razviti do one stopnje, kot bi bilo to potrebno.«¹³ Sledi splošni pregled razvoja in stanja arhivske službe v Sloveniji z nekaterimi statističnimi podatki, npr. o količini arhivskega gradiva v takratnih arhivih.¹⁴ V navodilu za uporabo, v sklopu katerega je navedeno tudi prepotrebno navodilo za citiranje, je razložena struktura gradiva v arhivih, podatki o fondih in zbirkah (elementi popisa), raztolmačene so najbolj pogosto uporabljene kratice. Sledijo arhivi s svojimi fondi in zbirkami po naslednjem vrstnem redu: Državni arhiv Slovenije (samo dopolnitve Splošnega pregleda fondov Državnega arhiva LRS iz 1960), Zgodovinski arhiv Celje, Mestni arhiv Koper, Mestni arhiv Ljubljane (le dopolnitve fondov, navedenih v publikaciji 60 let Mestnega arhiva Ljubljanskega), Pokrajinski arhiv Maribor, Mestni arhiv Piran in Zgodovinski arhiv Ptuj. Vsak arhiv je najprej predstavljen v kratkem uvodu, kjer so navedeni kontaktni podatki, odpiralni čas, podatki o morebitni mikrofilmski službi in strokovni knjižnici posameznega arhiva. Nato sledi kratek pregled zgodovinskega razvoja posamezne arhivske ustanove. Nato

¹² Jože Žontar, *Vodnik po fondih in zbirkah arhiva - ob objavah vodnikov slovenskih arhivov v zadnjih desetih letih*, v: *Arhivi*, letnik 12 (1989), št. 1-2, str. 49.

¹³ Jože Maček, *Predgovor*, v: *Vodnik po arhivih Slovenije*, Ljubljana 1965, str. 9.

¹⁴ *Samo kot zanimivost podatke, koliko gradiva so posamezni slovenski arhivi na dan 1. 1. 1963 hranili (v tm): Državni arhiv Slovenije 8.500, Zgodovinski arhiv Celje 500, Mestni arhiv Koper 590, Mestni arhiv Ljubljane 2.600, Državni arhiv - podružnica Maribor 2.400, Mestni arhiv Piran 60, Zgodovinski arhiv Ptuj 490; skupaj torej 15.140. Izven arhivov, v drugih kulturnih in znanstveno-raziskovalnih ustanovah pa so evidentirali 912,92 tm arhivskega gradiva (v: *Vodnik po arhivih Slovenije*, Ljubljana 1965, str. 20-21).*

pridemo do osrednjega dela - popisa fondov in zbirk, niso pa pozabili niti na bibliografijo, navedbo literature, ki se nanaša na zavod in njegovo gradivo. Posebej so omenjene tudi objave gradiva. Nekako po enakem sistemu sledi pregled arhivskega gradiva v drugih zavodih (muzeji in knjižnice, inštituti - z izjemo literarnih zapuščin) in arhivih verskih skupnosti ter pregled gradiva za slovensko zgodovino izven takratne Jugoslavije. Vodnik ima na koncu kvalitetno vsebinsko kazalo (zajema tudi preglede fondov in zbirk, ki sta jih pred tem izdala Mestni arhiv Ljubljanski in Državni arhiv Slovenije), ki se drži iste strukture ureditve, kot je bila uporabljena ob navajanju gradiva pri posameznih ustanovah. Tako vse tri navedene knjige nekako predstavljajo celoto. Razumljivo je, da je bil pregled takrat, pri tistem stanju, možen le v okviru podajanja najbolj splošnih podatkov o posameznih fondih in zbirkah. Tako je arhivsko gradivo prikazano na podlagi provenienčnega načela in strukture gradiva. Ker večina arhivov še ni imela obdelane in preučene strukture svojih fondov, so za namene vodnika vezali fonde na višjo organizacijsko celoto (skupine in podskupine). Fonde in zbirke so tako razporedili po enotnem načrtu. Za popis so uporabili naslednjih sedem elementov: naziv fonda, začetno in končno letnico gradiva, podatke o tvorcu gradiva, podatke o samem fondu, obseg gradiva (v tehničnih enotah in tekočih metrih), stopnjo obdelave gradiva (od 1 do 4, pri čemer 1 pomeni povsem neurejeno) ter morebitne popise gradiva in pripomočke, izdelane za posamezne fonde. Kot pravijo avtorji sami, značaj vodnika ni dopuščal navajanja vsebine. Ker večina arhivskega gradiva takrat še ni bila strokovno obdelana, tudi ni bilo moč navajati podatkov o sistemu arhiviranja ali stopnji ohranjenosti. V oceni o tem vodniku je Ivan Nemanič med drugim zapisal, da bi sicer z uporabo določenih kratic lahko nekoliko skrajšali besedilo, s čimer bi pridobili tudi na preglednosti. Sicer pa je podal dva pozitivna poudarka: da je v vodniku vsaj v najosnovnejši obliki evidentirana velika večina arhivskega gradiva v republiki (izvzeti so bili cerkveni arhivi) ter da delo predstavlja zelo koristen pripomoček za uporabnike, ker jim omogoča lažje delo v arhivih.¹⁵

Drugi tovrsten vodnik je bil del vsejugoslovanskega projekta »Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ«. V sklopu tega je izšel poseben zvezek o arhivih v Socialistični republiki Sloveniji - Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SRFJ, SR Slovenija. Izdala ga je Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije leta 1984 v Beogradu, urednik obsežnega zvezka za Slovenijo (637 strani) pa je bil Peter Klasinc. Najprej so predstavljeni arhivi v Sloveniji, njihova vloga in naloga, razvoj, delo, mreža, hramba, delavci in njihova izdajateljska dejavnost. Sledi osrednji del, pregled arhivskih fondov in zbirk, ki ga prične navodilo in tolmač znakov in okrajšav za pregledovanje in iskanje po skupaj kar 6388 arhivskih fondih in zbirkah. Navedena je tudi enotna klasifikacijska shema. Arhivi si sledijo po naslednjem vrstnem redu: Arhiv SR Slovenije Ljubljana, Zgodovinski arhiv Celje, Pokrajinski arhiv Koper, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Pokrajinski arhiv Maribor, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Zgodovinski arhiv Ptuj, Zgodovinski arhiv CK ZK Slovenije Ljubljana in Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja Ljubljana. Neposredno pred popisom fondov in zbirk vsakega navedenega arhiva je objavljena kratka notica z osnovnimi podatki o arhivu: ime in naslov, leto ustanovitve, kratek razvoj, organizacijska struktura, pokrajinska in stvarna pristojnost, podatki o možnostih za tehnične usluge in uporabe gradiva v čitalnici, o razporeditvi delovnega časa ipd. Obsega tudi nekatere podatke o arhivskih fondih in zbirkah ter o splošnih karakteristikah arhivskega gradiva, o informativnih pomagalah, katalogih ipd. V osrednjem delu, popisu fondov in zbirk, so uporabili le naslednjih sedem elementov popisa: zaporedno številko, naslov, kraj nastanka, časovno obdobje obstoja ustvarjalca, časovno obdobje ohranjenega

¹⁵ Ivan Nemanič, *Vodič kroz arhive Slovenije*, v: *Arhivist*, letnik 16, 17 (1966, 1967), str. 96-97.

gradiva, količino ter urejenost. Na koncu so dodani še predmetno kazalo (po naslovih fondov ali zbirk), krajevno kazalo (po sedežih ustvarjalcev fondov ali zbirk), časovno kazalo ter »Bibliografija arhivskih publikacija« (sic!).

Samostojne vodnike po fondih in zbirkah so do sedaj izdali že vsi slovenski arhivi. V 80. letih prejšnjega stoletja je delo na vodnikih v Sloveniji močno pospešil sklep takratne Skupnosti arhivov, s katerim je bila v srednjeročnem obdobju 1981-1985 prioriteta naloga arhivov prav objava vodnikov po fondih in zbirkah.

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE (1960, 1999)

Na pobudo Arhivista, glasila Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije, da bi ustvarili centralni register inventarjev arhivov v državi, so leta 1954 v obliki »Dodatkov« pričeli izhajati splošni inventarji. Namen je bil ustvariti pregled nad tem, kje se posamezno arhivsko gradivo nahaja, ter tako olajšati delo zgodovinarjem. Tako je Državni arhiv Slovenije, današnji Arhiv Republike Slovenije, kot nekakšnega predhodnika vodnika v današnjem smislu, svoj prvi pregled fondov in zbirk izdal že leta 1955 pod naslovom »Splošni inventar arhiva LR Slovenije«, ki ga je pripravila Maja Verbič.¹⁶ V resnici sicer gre za najosnovnejše informacije, bolj za seznam fondov na petih straneh kot za vodnik.

Že leta 1960 pa sledi prvi vodnik kot samostojna publikacija z naslovom »Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS«. Po uvodu sledi zgodovinski pregled razvoja in dela državnega arhiva ter seznam okrajšav za citiranje. Kot je pojasnjeno v uvodu, so fondi in zbirke v pregledu razdeljeni na oddelke, pododdelke in skupine. Za opis fondov so uporabili naslednje elemente: leta obstoja posameznega organa, leta ohranjenosti fonda, kratko zgodovino urada ter funkcije, ki jih je ta opravljal, pot, ki jo je opravil fond od nastanka do arhiva, količino ter dostopnost.

Šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se v Arhivu Slovenije ponovno lotili izdaje samostojnega Vodnika po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, ki je izšel v treh zvezkih leta 1999. V vodniku je predstavljeno tudi gradivo arhivov, ki so bili Arhivu Republike Slovenije priključeni po letu 1990: Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja ZKS (1990), Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (1992) in del gradiva Arhiva Ministrstva za notranje zadeve (1998). Vodnik obsega 1749 fondov v skupnem obsegu skoraj 19 tisoč tekočih metrov. Poleg tiskanega vodnika v treh knjigah je delo dostopno tudi na interni računalniški mreži, na CD-ROM-u in na internetu. Kratkemu in jedrnatemu zgodovinskemu pregledu in namenu Arhiva Republike Slovenije sledijo navodila o uporabi arhivskega gradiva (čitalniški red, pogoji dostopnosti in kopiranja) - do sem je besedilo dostopno tudi v angleškem in nemškem prevodu - in izbrana bibliografija arhivskih objav. Sledijo natančna navodila za uporabo vodnika (tektonika, elementi popisa), navodilo za citiranje, seznam kratic in okrajšav, nujno potrebna kazala fondov in zbirk (po klasifikacijskem načrtu, po abecedi) ter kazala ustvarjalcev fondov - pravnih in fizičnih oseb (abecedno in po krajih sedežev ustvarjalcev izven Ljubljane). V osrednjem delu so fondi in zbirke razvrščeni po klasifikacijskem načrtu in zaporednih številkah (ki sicer niso uporabne pri naročanju gradiva in predstavljajo zgolj lažje iskanje po vodniku). Uporabili so 12 elementov popisa, to so: arhivska signatura, ime oz. naslov, obdobje, iz katerega izvira gradivo, obseg gradiva v tekočih metrih in tehničnih enotah, nazivi

¹⁶ Maja Verbič, *Splošni inventar Državnega arhiva LR Slovenije v Ljubljani*, v: *Arhivist*, letnik 5 (1955), dodatek III, str. XLVII-LII.

ustvarjalcev in obdobje njihovega obstoja oziroma delovanja, kraj sedeža ustvarjalca, historiat ustvarjalcev, literatura o ustvarjalcu in gradivu, historiat fonda ali zbirke, vsebina in pripomočki za uporabo. Elementa jezik in pisava ne navajajo pri vsakem fondu ali zbirki, pač pa se v uvodu nahaja le splošno opozorilo. Škoda, da pri konkretnih fondih in zbirkah ni navedeno, kje se hrani to gradivo (na centrali ali pa v dislocirani enoti), saj bi tako uporabnika ta podatek lahko napotil v »pravilno« čitalnico. Manjka tudi omemba oz. usmerjanje uporabnika na dele fondov, ki jih hranijo druge ustanove ali zasebniki.¹⁷

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA (1959, 1980, 1992)

Po zgledu Državnega arhiva Slovenije je tudi takratni Mestni arhiv Ljubljane kot VII. dodatek v Arhivistu št. 2 za leto 1956 pripravil podoben pregled fondov.

Mestni arhiv Ljubljane je sicer kot prvi med slovenskimi arhivi izdal vodnik po fondih in zbirkah pod nazivom »Splošni pregled fondov in zbirk Mestnega arhiva po stanju 31. 1. 1959«, ki je izšel v okviru jubilejne publikacije »60 let Mestnega arhiva ljubljanskega« leta 1959. Delo je bilo, gledano z več vidikov, pionirsko, ne samo v slovenskem, pač pa tudi v jugoslovanskem merilu. Publikacija v prvem delu prinaša historiat arhiva, sledi pa poslovno poročilo arhiva za obdobje 1950-1958 (upravno in organizacijsko, strokovno, kulturno delo, študijsko in znanstveno delo, zveze z drugimi inštitucijami in društvi, seznam uslužbenecv z bibliografijo). Osrednji del publikacije predstavlja že omenjeni splošni pregled fondov in zbirk, ki je razdeljen po oddelkih (ali pododdelkih), ti pa na skupine. Uvodoma je pojasnjen namen publikacije, ki »je samo navedba najosnovnejših elementov, ki so bili odločilni za razporeditev gradiva in najbolj splošnih podatkov, ki so doslej ugotovljeni o posameznih fondih in zbirkah. S tem naj bi bila dana možnost orientacije predvsem po osnovnem izvoru gradiva obenem s podatki o tem, odkod fond izvira, kako se je razvijal, koliko se je doslej v arhivu obdeloval in v kakšnem stanju je.«¹⁸ Pregled ni bil namenjen le uporabnikom, ampak je bil zavestno narejen tudi kot prerez stanja, na podlagi katerega bi lahko sprejeli usmeritve in načrte za nadaljnje strokovno delo v arhivu. Pregled prinaša naslednje podatke (elemente popisa) o gradivu: navedbo oddelka (ali pododdelka), navedbo skupine, začetni in končni datum, številko akcesijske knjige, datum prevzema, kratek historiat ustvarjalca (če je bilo to možno) in fonda, podatke o obdelavi gradiva (omejene predvsem na navedbo morebitnega škartiranja), stopnjo obdelave (ovrednoteno s številko). Podatki temeljijo na stopnji takratnega poznavanja arhivskega gradiva, zato ni nikakršnega številčnega določanja notranje ureditve, večinoma tudi ne navajajo količine. Pred samim pregledom fondov in zbirk so dodali še navodilo za citiranje ter seznam do tedaj izdelanih inventarjev in drugih »pomožnih sredstev«.

Ljubljanski arhiv je svoj drugi vodnik izdal leta 1980 na 381 straneh pod naslovom »Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana«. Seveda je odveč poudarjati, da je bila potreba nujna, saj je od zadnjega vodnika preteklo polnih 20 let, poleg tega pa se je po letu 1973 območje ljubljanskega arhiva zelo razširilo, praktično na celotno osrednjo Slovenijo. Uvodna poglavja prične uvodna beseda, nato pa publikacija prinaša prerez delovanja arhiva od leta 1898 do 1978 s seznamom vseh zaposlenih in sestavo samoupravnih organov arhiva po letu 1957. Sledijo napotki

¹⁷ Prim. Marjan Drnovšek, *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije (ocena)*, v: *Arhivi*, letnik 22 (1999), št. 1-2, str. 249-251.

¹⁸ *60 let Mestnega arhiva Ljubljanskega, Ljubljana 1959*, str. 73.

za uporabo vodnika, s katerimi je pojasnjena razvrstitev fondov in zbirk, najprej teritorialno po občinah ter znotraj njih v 11 skupin po panogah dejavnosti. Razvrščanje fondov po občinah je s stališča uporabnika neustrezna in lahko povzroča težave. Vzrok za takšno obliko verjetno tiči v tem, da so s tem hoteli opozoriti odgovorne organe v občinah na gradivo z njihovega področja, kar je bilo povezano s financiranjem arhivske dejavnosti. V tem poglavju so našli in razložili še uporabljene elemente popisa. Sledijo zbirni podatki o ustvarjalcih gradiva po skupinah in podskupinah, dodana je tudi razlaga uporabljenih kratic. V vodnik so uvrstili tudi napotke za uporabo arhivskega gradiva z navodilom za citiranje in pravilnikom o pogojih in načinu uporabe iz leta 1979. V osrednjem delu, popisu fondov in zbirk, prinašajo opisi fondov naslednje podatke: ime fonda, količino gradiva (v tehničnih enotah in tekočih metrih), okvirne letnice gradiva, obstoječe popise, administrativne pripomočke (npr. delovodnike, indekse ...), arhivistične pripomočke (vse, ki so nastali v arhivu, razen popisov), dele fonda (če se nahajajo v drugih ustanovah), prikaz gradiva (vsebino) ter literaturo. Za nekatere fonde prinaša vodnik tudi koristne informacije o ustvarjalcih gradiva (čas obstoja, organizacijske spremembe, spremembe naziva ...). Na koncu je še abecedno kazalo fondov in zbirk (po skupinah). Po kvaliteti izstopajo predvsem opisi vsebine fonda. Vsekakor pa se strinjam z zaključkom ocene tega vodnika v Arhivih: »Prepričana sem, da bodo novega vodnika po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana veseli vsi, ki pri svojem znanstvenem in strokovnem delu potrebujejo podatke iz arhivskega gradiva, obenem pa se s podobnimi publikacijami končno vendarle približujemo tistim državam, ki imajo arhivsko službo bolj razvito in urejeno«.¹⁹

Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana iz leta 1992 obsega že 662 strani. Glede na prejšnjega je močno razširjen in izpopolnjen, tako zaradi na novo prevzetih količin gradiva kot tudi zaradi samega razvoja arhivske stroke. Poleg uvodne besede prinaša povzetek zgodovine arhiva, splošni pregled ustvarjalcev arhivskega gradiva po dejavnostih, navodila za uporabo vodnika, priporočila za citiranje arhivskega gradiva, statistiko, pregled ustvarjalcev arhivskega gradiva po organizacijskih enotah arhiva, pojasnilo kratic in okrajšav, abecedni indeks ustvarjalcev, krajevni indeks ter povzetke v nemškem, angleškem in italijanskem jeziku. S podajanjem splošnega pregleda razvoja ustvarjalcev so se v ljubljanskem arhivu spretno izognili ponavljanju podatkov pri historiatih posameznih ustvarjalcev. Novo (in koristno) je poglavje statistika, ki prinaša numerični pregled števila ustvarjalcev in fondov, tehničnih enot in obsega v tekočih metrih po dejavnostih za vse gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana po stanju oktobra 1991. V pregledu fondov in zbirk so uporabljeni naslednji elementi popisa (7): signatura, naziv fonda, historiat ustvarjalca, časovni razpon gradiva, obseg fonda v številu tehničnih enot in v tekočih metrih, navedba vrsta pripomočka za uporabo gradivo in označba vsebine gradiva.²⁰

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR (1990, 2009)

Pokrajinski arhiv Maribor je svoj prvi vodnik po fondih in zbirkah izdal šele leta 1990. Obsežen vodnik na 701 strani prinaša kratka uvodna poglavja, v katerih je opisana kratka zgodovina arhiva, navodilo za uporabo vodnika, zelo zanimivo in inovativno za tisti čas pa je tretje poglavje, naslovljeno »Informacije o možnostih

¹⁹ Olga Janša Zorn, *Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana (ocena)*, v: *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 29 (1981), št. 3, str. 286-287.*

²⁰ Prim. Ema Umek, *Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana (ocena)*, v: *Arhivi, letnik 15 (1992), št. 1-2, str. 99-100.*

uporabe računalniško podprte izmenjave podatkov v Pokrajinskem arhivu Maribor«, gre za »offline«-uporabo (s pomočjo disket) in »online«-uporabo (s pomočjo modema). Sledi osrednji del, popis fondov in zbirk. Uporabljenih je šest elementov popisa: ime, mejne letnice, količina (v tehničnih enotah in tekočih metrih), informativna pomagala, jezik in vsebina. Za lažje iskanje so na koncu dodali še predmetni in krajevni indeks, za uporabnike z nemškega govornega področja in tiste večje angleškega jezika pa so pripravili tudi prevod uvodnih poglavij. Je prvi vodnik, ki je poleg knjižne izdaje bil na voljo tudi na elektronskih medijih. Sicer pa je bila njegova velika pomankljivost, da ni premogel uvodov k posameznim skupinam fondov, manjkali so tudi historiat ustvarjalcev in literatura o fondu ali ustvarjalcu.²¹

Najnovejši Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor iz leta 2009 je v nekem smislu zelo uspešna nadgradnja prejšnjega. Veliko več strani (kar 46) in seveda pozornosti so namenili uvodnim, pojasnjevalnim poglavjem. V predgovoru direktorice najdemo ob temeljnih informacijah o arhivu, njegovih nalogah in gradivu, ki ga hrani, tudi razmišljanja o izdajanju vodnikov. V sklopu tega predgovora so z imeni in priimki ter fotografijami predstavljeni zaposleni v arhivu ob koncu leta 2009. Sledi poglavje, ki prinaša vse potrebne informacije o dostopnosti in storitvah arhiva. Ti dve uvodni poglavji sta tudi prevedeni v nemški in angleški jezik. Nato je objavljen izvleček iz čitalniškega reda, celotna vzajemna klasifikacija fondov in zbirk (ki smo jo sprejeli in jo uporabljamo vsi slovenski regionalni arhivi) ter kratek opis in pojasnila vseh elementov popisa na nivoju fondov in zbirk (s konkretnim primerom zapisa v vodniku), za katere so se v mariborskem arhivu odločili, da jih bodo uporabili v vodniku. Sledi razlaga v vodniku uporabljenih okrajšav ter seveda zelo koristno navodilo za uporabo vodnika. Popis fondov in zbirk obsega dvakrat več elementov popisa kot prejšnji, kar ducati, ki so jih mariborski kolegi poimenovali: naslov fonda ali zbirke, signatura, kraj, ohranjeno gradivo, količina, informativna pomagala, jezik, vsebina, sistem ureditve, historiat fonda, valorizacija, historiat ustvarjalca. Izjemno kvaliteten vodnik zaključujejo tri vrste kazal fondov in zbirk: po klasifikacijskem načrtu, po abecedi in po krajih sedežev ustvarjalcev. Skupaj premore mariborski vodnik kar 1227 strani in prinaša podatke o 1896 fondih in zbirkah.

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE (1985, 1997)

Prvi samostojni Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva Celje je na 243 straneh izšel leta 1985. Ta vodnik prinaša nekoliko neposrečeno novost (ki se kasneje ni prijela), namreč prične se s krajevnim kazalom, v katerem so fondi razvrščeni po sedežih ustvarjalcev arhivskega gradiva. Nato sledijo uvodna poglavja: izjemno kratek zapis ob izidu vodnika, zgodovinski razvoj arhiva, seznam vseh nekdanjih in tedanjih zaposlenih, ter obvezna navodila za uporabo vodnika, v okviru katerih so pojasnjene tudi v vodniku uporabljene kratice. Čisto ob koncu pa so navedeni tudi splošni pogoji uporabe arhivskega gradiva. V osrednjem delu so fondi in zbirke razvrščeni po dejavnosti, v okviru teh pa po »pomembnosti« ustvarjalca kronološko in abecedno. Takšne »skupine fondov« pa premorejo tudi zelo kvalitetne uvode (danes bi rekli kulturne kontekste). Celjani so takrat uporabili šest elementov popisa: ime, mejni letnici, količino (v tekočih metrih),²² razvide (popis, inventar),

²¹ Branko Šuštar, *Vodnik po fondih in zbirkah, Pokrajinski arhiv Maribor (ocena)*, v: *Arhivi, letnik 14 (1991)*, št. 1-2, str. 106-107.

²² *Pri zemljiški knjigi, zadružnih in trgovskih registrih namesto tekočih metrov navajajo število tehničnih enot - knjig.*

historiat ustvarjalca in gradivo (vsebina).²³ Po kvaliteti izstopajo predvsem historiati ustvarjalcev.

Nekako enakega koncepta so se zaposleni v Zgodovinskem arhivu Celje držali tudi ob drugi, nekoliko obsežnejši izdaji vodnika po fondih in zbirkah, ki je na 352 straneh izšel ob 40-letnici arhiva leta 1997. S to razliko, da so krajevno kazalo postavili na konec publikacije, niso več objavili seznama zaposlenih, dodali so seznam spremenjenih krajevnih imen ter pregled izdanih publikacij. Vse drugo je ostalo enako, tudi pri sami izbiri elementov popisa se ni ničesar spremenilo, razen seveda obsežnosti posameznih zapisov.²⁴ Je pa celjski arhiv takrat naredil korak naprej pri elektronski objavi vodnika. Namreč, celoten vodnik je po sistemu krajevnega kazala objavil tudi na svoji spletni strani in tako zelo pripomogel k lažji dostopnosti arhivskega gradiva.

POKRAJINSKI ARHIV KOPER (2006)

Leta 2006 so kot zadnji slovenski javni arhiv tudi Koprčani izdali obsežen Vodnik po fondih in zbirkah (551 strani). Po kratkem uvodnem nagovoru urednice sledi poglavje o nastanku in razvoju arhiva, seznam zaposlenih arhivskih delavcev, seznam izdanih arhivskih publikacij, opisane so naloge arhiva ter pogoji uporabe arhivskega gradiva. Uvodni del nadaljuje poglavje z napotki za uporabo vodnika (opisani so elementi popisa, navodila za citiranje, pojasnjene so kratice avtorjev historiatov in v vodniku uporabljene kratice, navedeni izbrani viri in literatura). Sledi osrednji del, popis arhivskih fondov in zbirk. V njem so uporabili osem elementov popisa, to so: arhivska signatura, ime oz. naslov, obdobje, iz katerega izvira gradivo, obseg (v tehničnih enotah in tekočih metrih), vsebina, pripomočki za uporabo, literatura o vsebini in historiati ustvarjalcev. Ob koncu sta imensko in krajevno kazalo ter kratek povzetek v slovenskem in italijanskem jeziku.

ZGODOVINSKI ARHIV V PTUJU (1980, 1985, 2009)

Za prvi vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Ptujju velja leta 1980 izdana preprosta publikacija z naslovom »Skozi Zgodovinski arhiv v Ptujju 1955-1980«. V njenem uvodnem delu je predstavljen 25-letni zgodovinski razvoj ustanove, njen osrednji del pa predstavlja pregled fondov in zbirk, okoli 200 tekočih metrov, razdeljenih v 4 referate. Pri popisu so uporabili razdelitev po referatih, uporabili pa so naslednje elemente: naslov, mejne letnice, količino (v tekočih metrih in tehničnih enotah), ustvarjalca, izročitelja, razvide, zaporedno številko v akcesijski knjigi ter izčrpne informacije o vsebini gradiva. Nekateri fondi so popisani le na nivoju skupin fondov.²⁵

Namen te publikacije je bil »vsaj bežno seznaniti uporabnike arhiva z gradivom, ki se hrani v ptujjskem arhivu«, je pa predstavljala trden temelj za drugi vodnik po fondih in zbirkah, ki ga je pod tem naslovom ptujjski arhiv izdal že pet let kasneje,

²³ *Specifične elemente popisa so uporabili za zbirke listin, urbarjev in rokopisov: signaturi sledi inventarna številka, številka mikrofilma, naslov in datacija. Pri zbirki filmov pa so za naslovom navedli še letnico nastanka, inventarno številko, številko škatle ter osnovne tehnične podatke o filmu.*

²⁴ *Sonja Anžič, Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva Celje (ocena), v: Arhivi, letnik 20 (1997), št. 1-2, str. 271.*

²⁵ *Primerjaj: Metka Gombač, Skozi Zgodovinski arhiv v Ptujju 1955-1980 (ocena), v: Arhivi, letnik 3 (1980), številka 1-2, str. str. 68.*

leta 1985. Kot sami navajajo, je bila vzpodbuda za izdajo vodnika leto prej izdana publikacija Pregled arhivskih fondov in zbirk v Sloveniji, kjer so se zaradi enotnega nastopa vseh arhivov morali preveč omejiti na enotno metodologijo. Tako ta vodnik predstavlja kakovostno nadgradnjo prvega pregleda in tistega skupnega slovenskega pregleda fondov in zbirk, saj so vnesli več podatkov predvsem o zgodovini ustvarjalcev in vsebini gradiva. Obsega 184 strani, uvodna poglavja pa prinašajo predgovor, zgodovino nekdanjega Dominikanskega samostana (kjer ima arhiv svoje prostore) ter razvoj arhiva v letih 1955-1985. Sledijo koristna navodila za uporabo vodnika in drugi napotki za uporabo arhivskega gradiva ter klasifikacijska shema. Našteti in pojasnjeni pa niso vsi v vodniku uporabljeni elementi popisa. Poleg devetih naštetih: ime, kraj sedeža ustvarjalca, okvirne letnice ohranjenega gradiva, količina, navedba informativnih pripomočkov, podatki o ustvarjalcih in njihovih predhodnikih, navedbe najpomembnejših kategorij, objave gradiva, literatura, so v popisu fondov in zbirk uporabili tudi element vsebina, ki pa v uvodnih pojasnilih manjka. Pred osrednjim delom je še seznam uporabljenih kratic. Pregled fondov in zbirk je razdeljen po teritorialnem principu na dva velika sklopa, na gradivo iz območja občine Ormož ter iz območja občine Ptuj. Na koncu sta izjemno koristni kazali osebni in rodbinski ter krajevni imen.

Tretji, seveda najobsežnejši ptujski vodnik, je izšel leta 2009, ki v vseh ozirih vsekakor predstavlja velik napredek glede na prejšnja dva. Po predgovoru sledi kratka in jasna predstavitev arhiva in nekoliko daljši opis zgodovinskega razvoja arhivske dejavnosti in samega arhiva. Nadaljuje se s seznamom vseh zaposlenih ter z zakonskimi določili, ki opredeljujejo naloge s področja varovanja arhivskega gradiva. Posebno poglavje so namenili opisu razvoja pridobivanja arhivskega gradiva (kronološko) ter predstavitvi arhivskega gradiva po posameznih področjih. Sledi blok barvnih fotografij pomembnejšega gradiva, nato pa navodilo za uporabo vodnika, splošni klasifikacijski načrt (na žalost še ne upošteva vzajemne klasifikacije SIRAnet), razlaga uporabljenih elementov popisa fondov in zbirk s primeri, navodilo za citiranje ter seznam kratic. Vsega skupaj 70 strani uvodnih poglavij. Sledi osrednji del, popis fondov in zbirk. Za popis so uporabili deset elementov, to so: arhivska signatura, klasifikacijska oznaka, ime, kraj sedeža ustvarjalca, časovni razpon gradiva, obseg, navedba informativnih pripomočkov, historiat ustvarjalcev, historiat fonda in literatura. Na koncu vodnik prinaša seveda tudi obvezna kazala, in sicer po klasifikacijskem načrtu, po signaturi in po abecedi.

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI (1982, 1997)

Prvi vodnik Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici je izšel leta 1982 pod naslovom Publikacija Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici 2. Preprosta publikacija po »uvodni beležki« prinaša poglavje »Arhivski fondi in zbirke«, kjer najprej pojasnijo strukturo popisa, sledi popis arhivskih fondov in zbirk ter krajevni in kronološki indeks. Na koncu so dodali še poglavje o arhivskih virih za zgodovino Goriške. V popisu so fondi razvrščeni po področjih. Skupine fondov vsebujejo zelo dobre kulturne kontekste. Pri popisovanju fondov in zbirk so uporabili naslednje elemente (6): zaporedno številko, ime, mejne letnice, količino, vsebino in jezik.

Drugi novogoriški vodnik nosi letnico 1997. Izšel je ob 25-letnici arhiva na 264 straneh. Uvodna poglavja prinašajo predgovor (»vodniku na pot«), razvoj arhiva, seznam izdanih publikacij ter seznam zaposlenih. Sledijo izjemno koristni napotki za uporabo vodnika ter drugi nasveti za uporabo arhivskega gradiva. Med drugim govorijo tudi o sestavi vodnika s pomočjo programa »Armida«. Podrobneje

obrazložijo tudi uporabljene elemente popisa (8), to so: zaporedna številka, ime, mejne letnice, količina, pripomočki za uporabo, podatki o ustvarjalcih, vsebina in jezik. Sledi seveda osrednji del, popis 786 fondov in zbirk. Klasifikacija fondov in zbirk je upoštevala tedanja prizadevanja Arhiva Republike Slovenije po enotni klasifikaciji v vseh arhivih. Kot majhno pomankljivost velja izpostaviti, da manjka splošni pregled zakonskih osnov posameznih vrst institucij. Sledi izbor virov in literature, pojasnjene okrajšave in kratice ter krajevno kazalo fondov in zbirk. Čisto na koncu so uvrstili še kratke povzetke na pol strani v slovenskem, angleškem, nemškem in italijanskem jeziku.²⁶

Seznam do sedaj izdanih vodnikov (in pregledov) po arhivskih fondih in zbirkah slovenskih javnih arhivov bi (kronološko) zgledal takole:

- 1959 - 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega (Splošni pregled fondov),
- 1960 - Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS,
- 1965 - Vodnik po arhivih Slovenije,
- 1980 - Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana,
- 1980 - Skozi Zgodovinski arhiv v Ptuj 1955-1980,
- 1982 - Publikacija 2 (Pregled fondov in zbirk), Pokrajinski arhiv v Novi Gorici,
- 1984 - Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SRFJ, SR Slovenija,
- 1985 - Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Ptuj,
- 1985 - Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva Celje,
- 1990 - Vodnik po fondih in zbirkah, Pokrajinski arhiv Maribor,
- 1992 - Vodnik po Zgodovinskem arhivu Ljubljana,
- 1997 - Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici,
- 1997 - Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva Celje,
- 1999 - Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije,
- 2006 - Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper,
- 2009 - Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Ptuj,
- 2009 - Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor.

PRIMERJAVA MED NEKATERIMI, V ZADNJIH LETIH IZDANIMI VODNIKI PO FONDIH IN ZBIRKAH

V primerjavo sem vključil nekatere v zadnjih letih objavljene vodnike po fondih in zbirkah v Sloveniji, in sicer: Pokrajinski arhiv Koper (2006), Zgodovinski arhiv v Ptuj (2009) in Pokrajinski arhiv Maribor (2009). Za primerjavo sem izbral še vodnik po fondih in zbirkah Državnega arhiva v Zagrebu, I. del (2008), ter vodnik, katerega priprava je bila v zaključni fazi v Zgodovinskem arhivu Celje.

²⁶ Prim. Žare Bizjak, *Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici (ocena)*, v: *Arhivi, letnik 20 (1997)*, št. 1-2, str. 271-272.

Primerjal sem podatke, ki jih ti vodniki prinašajo v vseh treh obveznih delih, ki jih mora vsebovati vsak vodnik:

- a) uvodna poglavja,
- b) popis fondov in zbirk,
- c) kazala.

a) Uvodna poglavja

Kot primerjava so v tabeli predstavljena uvodna poglavja, ki smo jih uporabili v Zgodovinskem arhivu v Celju. Če so jih primerjani vodniki uprabili le delno ali v drugih poglavjih, je to tudi navedeno.

Poglavja v uvodnih poglavjih po arhivih:

ZAC	PAM	ZAP	DAZ	PAK
Predgovor	da	da	da	da
Historiat arhiva in gradiva	delno	da	delno	delno
Dostopnost in storitve	da	delno	ne	da
Čitalniški red	delno	ne	ne	ne
Navodilo za citiranje	ne	da	da	da
Klasifikacija fondov in zbirk	da	da	da	ne
Opis elementov popisa	da	da	da	da
Razlaga kratic in okrajšav	da	da	da	da
Navodilo za uporabo vodnika	da	da	ne	da

Kot je razvidno iz tabele, imajo vsi vodniki (razen zagrebškega) skorajda vsa poglavja. Nekateri prinašajo tudi dodatne informacije, na primer ptujski in koprski vodnik sta obogatena z reprodukcijami arhivskega gradiva in seznamom zaposlenih, ki ga prinaša tudi mariborski vodnik. Slednji je zelo natančen pri poglavju dostopnost in storitve, saj posreduje na primer podatke o možnostih parkiranja osebnega avtomobila, o oddaljenosti od postajališč sredstev javnega prevoza ipd. Koprski vodnik pa vsebuje celoten seznam izdanih publikacij in izbor virov in literature. Mariborski, koprski in ptujski vodnik imajo osnovne informacije povzete in prevedene v tuj jezik.

b) Popis fondov in zbirk

V tabeli so predstavljeni uporabljeni elementi popisa v obravnavanih vodnikih. Takoj lahko ugotovimo, da arhivi uporabljajo že različno terminologijo, da ne govorimo o različnih strokovnih razlagah za opis posameznega elementa in konec koncev tudi števila uporabljenih elementov.

Uporabljeni elementi popisa po arhivih:

Področje identifikacije:

SIRAnet	PAM	ZAP	DAZ	PAK	ZAC
Signatura	Signatura	Signatura	Signatura	Arhivska signatura	Signatura
Naslov	Naslov	Ime	Naziv	Ime oz. naslov	Naslov
Čas nastanka	Ohranjeno gradivo	Časovni razpon	Časovni razpon	Obdobje, iz katerega izvira gradivo	Čas nastanka
Zvrst gradiva	x	x	x	x	Zvrst gradiva
Količina (tm)	Količina	x	Količina (te in tm)	x	Količina
Obseg	Tekoči metri	Obseg (te in tm)	x	Obseg (te in tm)	Obseg

Področje izvora:

SIRAnet	PAM	ZAP	DAZ	PAK	ZAC
Ime ustvarjalca	x	x	Ime ustvarjalca	x	x
x	x	x	Spremembe naziva ustvarjalca	x	x
Kraj ustvajaalca	Kraj	Kraj sedeža ustvarjalca	Sedež ustvarjalca	x	x
Obdobje obstoja	x	x	Časovno obdobje delovanja ustvarjalca	x	x
Historiat ustvarjalca	Historiat ustvarjalca	Historiat ustvarjalca	Historiat ustvarjalca	Historiati ustvarjalcev	Historiat ustvarjalca
Historiat fonda	Historiat f.	Historiat f.	x	x	Historiat f.

Področje vsebine in ureditve:

SIRAnet	PAM	ZAP	DAZ	PAK	ZAC
Vsebina	Vsebina	Vsebina	Vsebina	Vsebina	Vsebina
Sistem ureditve	Sistem ureditve	x	x	x	Sistem ureditve
Valorizacija, odbiranje, izločanje	Valorizacija	x	Valorizacija	x	x
x	x	x	Serije v fondu	x	x

Področje dostopnosti in uporabe:

SIRAnet	PAM	ZAP	DAZ	PAK	ZAC
Jezik	Jezik	x	Jezik	x	Jezik
Pisava	x	x	Pisava	x	Pisava
Pripomočki	Informativna pomagala	Pripomočki	Pomagala	Pripomočki za uporabo	Pripomočki
x	x	Literatura	x	Literatura o vsebini	x

Primerjava pokaže, da je največ elementov uporabil Državni arhiv v Zagrebu (15),²⁷ sledita Pokrajinski arhiv Maribor in Zgodovinski arhiv Celje (13), Zgodovinski arhiv v Ptujju (10) ter Pokrajinski arhiv Koper (8). Seveda se zavedam, da je veliko bolj pomembna stopnja kvalitete opisov teh elementov kot pa njihova količina, pa vendarle kaže tudi slednja na določeno smer razvoja posameznega arhiva, predvsem pa kaže na, vsaj zame, nedopustno različnost (če seveda izvzamemo zagrebški arhiv) pri tako pomembnem vprašanju, kot je poimenovanje in izbira elementov popisa na nivoju arhivskih fondov in zbirk.

²⁷ Državni arhiv v Zagrebu je leta 2010 izdal še drugi obsežen zvezek, ki poleg dopolnitev na novo prevzetih fondov prinaša za vse fonde in zbirke še dodatnih pet elementov popisa (tako, da jih je skupaj kar 20): dopolnilni viri, bibliografija o fondu, bibliografija o ustvarjalcu, ostala bibliografija in relevantni pravni predpisi.

c) **Kazala**

Tudi pri vrstah izdelanih kazal v obravnavanih vodnikih med arhivi obstajajo razlike. Vodniki tako prinašajo štiri vrste različnih kazal fondov in zbirk: po klasifikaciji, po abecedi, po krajih sedeža ustvarjalca ter po signaturi.

Izdelana kazala po fondih in zbirkah:

	PAM	ZAP	DAZ	PAK	ZAC
Po klasifikaciji	da	da	da	ne	da
Po abecedi	da	da	da	da	da
Po krajih (sedežih ustvarjalcev)	da	ne	ne	da	da
Po signaturi	ne	da	da	ne	da

Za vsa štiri omenjena kazala so se odločili edino v Zgodovinskem arhivu Celje, v Pokrajinskem arhivu Maribor za tri (izpustili so tistega po signaturi), za tri prav tako v Zgodovinskem arhivu v Ptujju (s to razliko, da niso izdelali kazala po sedežih ustvarjalcev), dva pa v Pokrajinskem arhivu Koper (po abecedi in krajih). Zagrebški arhiv pa se lahko pohvali z izjemnim delom na tem področju. Namreč, kazalo po klasifikaciji fondov in zbirk je umestil v prvi zvezek, vrsto drugih kazal pa izdal v posebnem zvezku. V njem tako najdemo kazalo po abecedi in signaturi fondov in zbirk, nadvse obsežna in koristna pa so abecedno in tematsko predmetno kazalo ter kazalo oseb in krajev po več elementih popisa: naslov, vsebina, valorizacija, serije v fondu, ime ustvarjalca (vključujoč tudi spremembe njegovega imena).

Primerjava je pokazala, da so obravnavani arhivi pri sestavljanju svojih vodnikov uporabljali dokaj različno metodologijo ter da prinašajo zelo različne informacije, ki se med sabo razlikujejo tako po vrsti, kvaliteti kot tudi po obsegu.

KAKO NAPREJ? IZDAJATI VODNIKE PO FONDH IN ZBIRKAH ŠE V KNJIŽNI OBLIKI?

Kratek pregled dosedanjega stanja pri izdajanju vodnikov v knjižni obliki in primerjavo nekaterih med njimi smo opravili.

Dejstvo je, da so nekateri v prejšnjih poglavjih omenjeni vodniki že izšli tudi na elektronskih medijih (CD, DVD ali so bili predstavljeni na internetnih straneh arhiva). Torej osnovnih dilem, ki so se pojavljale pred 20 ali več leti, kako elemente popisa računalniško najboljše obdelati, da bodo uporabnikom dali zadovoljive rezultate - kot eden od primerov naj nam služi prispevek Petra P. Klasinca in Miroslava Novaka z naslovom »Poskus ocene Vodnika Arhiva Bosne in Hercegovine s stališča računalniške obdelave arhivskega gradiva«, objavljen v Arhivih leta 1988 -,²⁸ ni več.

²⁸ Peter P. Klasinc, Miroslav Novak, *Poskus ocene Vodnika Arhiva Bosne in Hercegovine s stališča računalniške obdelave arhivskega gradiva*, v: *Arhivi, letnik 11 (1988), št. 1-2, str. 114-115*. V njej avtorja predstavi vsebino vodnika, v kateri posebno pozornost posvečata elementom popisa in ugotovita, »da je v tej publikaciji oblikovana solidna baza do določene stopnje organiziranih podatkov, ki so primerni za računalniško obdelavo«. Opozarjata na nujnost vzpostavitve enote klasifikacije baze podatkov na jugoslovanskem nivoju, kar je seveda predpogoj za uspešno komunikacijo med arhivi oz. njihovimi bazami podatkov s pomočjo računalnikov. Pri prenosu teh podatkov v računalnik pa opozarjata na nujnost vzpostavitve registra signatur, kar bi pripomoglo h kvaliteti računalniške obdelave podatkov v arhivu.

Izjema so še predvsem povezave med različnimi informacijami, ki jih podajamo uporabnikom.

Leta 2000 je v Radencih Žare Bizjak predstavil zanimiv prispevek o vodniku po fondih in zbirkah na svetovnem spletu, v katerem je poudaril, da moramo za optimalni vodnik na spletu:

- določiti obvezne elemente za popis (zlasti tiste, po katerih iščemo),
- redno ažurirati podatke o fondih, ki se spreminjajo kot posledica novih pridobitev oziroma strokovne obdelave in izdelave novih pripomočkov za uporabo,
- izdelati optimalno orodje za iskanje podatkov,
- združiti baze vseh arhivov, da bi bilo možno hkratno iskanje.²⁹

Danes vsi slovenski arhivi svoje »vodnike po fondih in zbirkah« predstavljamo uporabnikom preko svetovnega spleta. Vendar pa smo vse štiri zgoraj omenjene točke uspeli uresničiti samo regionalni arhivi v okviru vzajemnega sistema SIRAnet, zunaj tega pa še vedno ostaja Arhiv Republike Slovenije.

Vendar to ni naša tema. Dilema, ki se nam danes pojavlja, je: Ali je smiselno vodnik po fondih in zbirkah arhiva izdajati v knjižni obliki, glede na to, da že obstaja sproti ažurirana in preko spleta dostopna verzija v elektronski obliki? S to dilemo smo se v Zgodovinskem arhivu Celje poigrali kar nekaj časa.

Glavne prednosti elektronskega (spletnega) vodnika, ki jih je že leta 2000 ugotovil Žare Bizjak v omenjenem prispevku, ostajajo iste: je veliko bolj dostopen, cenejši in ažuren. Sicer se elektronska in knjižna različica v trenutku zaključka redakcije vodnika seveda ne razlikujeta. Lahko se pa že naslednji trenutek, saj ima elektronska različica to prednost, da so v njej vse spremembe, dopolnitve in izboljšave vidne takoj. Seveda je lahko elektronska različica boljša in bogatejša tudi zaradi vzpostavitve določenih povezav med podatki znotraj sistema, pa tudi zunaj njega.

Vendar pa tudi vodnik v knjižni obliki, čeprav, roko na srce, ima resnično bolj reprezentančno kot pa praktično uporabnost, ne ostaja brez svojih adutov, oziroma zagotovo ima svoj »raison d'être«. Še vedno namreč velja za osnovno, temeljno publikacijo slehernega arhiva. Predstavlja namreč presek stanja fondov in zbirk ter še pomembneje, dosežen splošni strokovni nivo arhiva oz. njegovih zaposlenih v nekem konkretnem času in prostoru. Izdaja vodnika za vsak arhiv dejansko pomeni korak naprej, predvsem pri standardizaciji postopkov, oblikovanju vsebin, določanju standardnih virov, razvrščanju ...

Po drugi strani pa je vodnik v knjižni obliki še vedno osnovni in prvi pripomoček za uporabo arhivskega gradiva, s katerim se sreča obiskovalec v arhivski čitalnici. V arhivsko čitalnico pa še vedno prihaja veliko uporabnikov, ki so navajeni iskati na klasičen način, torej uporabljajo pripomočke na papirju.

Knjižna oblika pa lahko navsezadnje pomeni tudi pomemben varnostni mehanizem za ohranjanje pregleda nad arhivskim gradivom npr. v daljšem obdobju izrednih razmer v širši družbeni skupnosti, naravnih in drugih katastrof, kot tudi v

²⁹ Žare Bizjak, *Vodnik po fondih in zbirkah arhiva na spletnih straneh*, v: *Sodobni arhivi*, letnik 22 (2000), str. 50-55.

času krajših prekinitev dostopa do elektronskih vsebin (na primer nepredvidene prekinitve dobave električne energije).

Zato je po mojem mnenju še vedno smiselno in koristno izdati vodnik v knjižni obliki na vsakih 10-15 let (včasih je veljalo 5-10 let), v elektronski obliki pa v formatu pdf zabeležiti stanje morda celo vsako ali vsako drugo leto.

Zdaj, ko smo na temeljno vprašanje odgovorili pritrdilno, pa pogledajmo, kakšen naj bi bil tak sodoben vodnik po fondih in zbirkah arhiva, oz. kako naj bi bil sestavljen in katere elemente popisa naj bi vseboval njegov osrednji del, popis fondov in zbir.

Žal sta se do sedaj nekoliko podrobneje v svojih prispevkih s temo vodnika po fondih in zbirkah ukvarjala le Marjan Drnovšek³⁰ in Jože Žontar.³¹ Njune temeljne ugotovitve držijo še danes in nam lahko predstavljajo okostje, kako naj bi izgledal sodobni vodnik po fondih in zbirkah po arhivu.

Glede samega pristopa so elementi za sestavo vodnika že dani z navodilom v 83. členu Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Ur. l. RS, št. 86/06), s Splošnim mednarodnim standardom za popisovanje arhivskega gradiva, druga izdaja (ISAD(g)2), in smernicami, ki jih je leta 1996 izdal Mednarodni arhivski svet.

Vsebina vodnikov po fondih in zbirkah se tako deli na tri velike dele:

1. Uvodna poglavja

Ta bi morala vsebovati najmanj:

- predgovor; navedeni so razlogi za izdajo vodnika in njegov pomen, morebitne prejšnje izdaje vodnika, njegov namen ...,
- historiat arhiva in gradiva, ki ga hrani; zgodovinski pregled razvoja arhivske dejavnosti in arhiva, opis okoliščin, ki so vplivale na nastanek in ohranjenost gradiva, koristno je opozoriti na pomembnejše fonde, ki se niso ohranili, na morebitne razloge za to in podobno,
- dostopnost in uporaba; navedemo kontaktne podatke o arhivu (naslov, telefonsko številko, e-pošto, spletno stran, odpiralni čas), opredelimo pogoje in načine uporabe (pri arhivih z enotami npr. možnost uporabe gradiva iz dislocirane enote na sedežu arhiva), možnosti uporabe strokovne knjižnice, načinov reproduciranja, možnost uporabe mikrofilmov in dostopa do spletnih strani, možnost parkiranja, oddaljenost od postajališč sredstev javnega prevoza ipd.,
- čitalniški red; objavimo veljavno navodilo za uporabo arhivskega gradiva v čitalnici arhiva v celoti ali le v obliki izvlečka,
- navodilo za citiranje; navedemo, kdaj je potrebno citirati uporabljeno gradivo in seveda na kakšen način, podkrepljeno s konkretnimi primeri,

³⁰ Marjan Drnovšek, *Vodnik po arhivu*, v: *Arhivi letnik 3 (1980)*, št. 1-2, str. 27-28.

³¹ Jože Žontar, *Vodnik po fondih in zbirkah arhiva - ob objavah vodnikov slovenskih arhivov v zadnjih desetih letih*, v: *Arhivi, letnik 12 (1989)*, št. 1-2, str. 49; Jože Žontar, *Arhivska veda v 20. stoletju, Ljubljana 2003, Pripomočki za uporabo arhivskega gradiva in arhivski informacijski sistem*, str. 119-121.

- klasifikacija fondov in zbirk; objavimo celotno veljavno klasifikacijo fondov in zbirk (v našem primeru vzajemno klasifikacijo SIRAnet, ki jo uporabljamo vsi slovenski regionalni arhivi),
- opisi elementov popisa na nivoju fondov in zbirk; natančno navedemo vse uporabljene elemente popisa ter opišemo namen in način njihovega opisa,
- seznam uporabljenih kratic in okrajšav; pojasnimo vse uporabljene kratice in okrajšave,
- navodila za uporabo vodnika; v tem poglavju mora biti čim bolj enostavno pojasnjena struktura celotnega vodnika, še posebej natančno pa način iskanja arhivskega gradiva po kazalnih.

2. Popis fondov in zbirk

Fondi in zbirke morajo v tem delu biti razvrščeni po klasifikacijski shemi. Trenutno šest regionalnih arhivov uporablja enotno vzajemno klasifikacijo fondov in zbirk, kar je velik napredek glede na prejšnja desetletja, ne glede na to, da trenutno Arhiv Slovenije še vedno vztraja pri svoji klasifikacijski shemi. Namreč, takšna poenotenja so se v slovenski arhivski stroki zgodila le dvakrat. Obakrat ob velikih skupnih projektih, pregledih fondov in zbirk po vseh slovenskih arhivih leta 1965 in 1984, ko je takšen dogovor seveda bil nekakšna nuja. Za današnji čas pa se mi kot neprimerno zdi razvrščanje fondov in zbirk najprej po teritorialnem principu (po občinah), kar so v preteklosti prakticirali nekateri regionalni arhivi.

Vodnik naj bi v tem osrednjem delu vseboval vsaj najpomembnejše elemente popisa na nivoju fondov in zbirk, izdelane po enotnih metodoloških načelih. Po mojem mnenju je takšnih obveznih elementov trinajst. Lahko pa seveda še kakšen več. Zaradi nujnega poenotenja takšnih zapisov na nivoju fonda ali zbirke pa so bila v sistemu SIRAnet sprejeta tudi pravila za popisovanje. Tako ta pravila trenutno upoštevamo v šestih regionalnih arhivih, zaradi prepotrebne poenotenja stroke pa je želeli, da bi jih čimprej pričeli uporabljati tudi v Arhivu Republike Slovenije.

Ti predlagani elementi so:

Področje identifikacije:

a) Naslov fonda

Naslov fonda ali zbirke mora biti oblikovan po zadnjem ali pa najbolj uveljavljenem nazivu njegovega ustvarjalca. Zapisan mora biti v slovenskem jeziku, razen pri identifikacijskih imenih fondov in zbirk za gradivo, ki je nastalo na dvojezičnem področju, ali za gradivo, ki je bilo evidentirano v tujini.

Naslov fonda ali zbirke mora biti oblikovan v skladu s pravili slovenskega pravopisa (velika začetnica, male črke, na koncu brez ločila). Ločila uporabljamo le v nujnih primerih. Le če je nujno potrebno, so lahko naslovu dodani dodatni kvalifikatorji, kot so kraj, čas in podobno. Zemljepisna imena se v naslovu pojavljajo le, če so sestavni del naziva ustvarjalca. V tem primeru je potrebno uporabiti originalno ime, npr. Krajevni ljudski odbor Sveti Peter pod Svetimi gorami.

Krajšanje naslova je dopustno samo v primeru, če je to izvedeno brez izgub bistvenih informacij. V naslovu ne smejo biti uporabljene okrajšave besed. Dovoljene

izjeme so le uradno registrirana imena, ki so dejansko nastala iz kratic ali so sestavljena iz okrajšav. Takšne primere srečujemo predvsem na področju gradiva gospodarstva, npr. TRIMO, DINOS, EMO ... Naslov ne sme vsebovati organizacijskih oznak, kot so d. o. o., d. d., j. o., JZ ...

Osebni fondi morajo biti poimenovani s priimkom in imenom osebe, med njima ni ločila (vejice). Ti naslovi ne vsebujejo nazivov izobrazbe, od raznih nazivov vpisujemo le plemiški status (de, von ipd.), in sicer za priimkom. Primera: Dečko Ivan, Attems von Ignatz.

Pri družinskih/rodbinskih fondih ne uporabljamo besedne zveze »družinski fond« oziroma »rodbinski fond«, pač pa beseda »družina« oziroma »rodbina«. Primera: Družina Jenko, Rodbina Zois. Pojem družina se uporablja v primeru najožjih sorodnikov v krajšem časovnem obdobju (do 3 ali 4 generacije), rodbina pa v primeru širših sorodnikov in širšega časovnega obdobja.

Pri arhivskih zbirkah mora biti v naslovu prisotna označba »zbirka« (da se že na zunaj loči od fonda). Stvarna imena se sklanjajo, osebna pa ostanejo v nominativu. Primeri: Zbirka Kranjc Jože, Zbirka razglednic ipd.

b) Signatura

Signatura je sestavljena iz alfanumeričnega niza in enopomensko identificira enoto popisa ter zagotavlja povezavo z opisom, ki ga predstavlja. Enoznačno identifikacijo sestavljajo koda države v skladu s standardom ISO 3166 (Codes for the representation of names of countries), koda arhiva v skladu z Uredbo o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (UVDAG) ter štirimestna številčna oznaka fonda ali zbirke iz registra fondov in zbirke arhiva.

Signatura fonda ali zbirke je tako oblikovana na sledeči način: [SI] [] [arhiv] [/] [štirimestno število]: SI_ZAC/0021.

c) Čas nastanka

Element je namenjen identifikaciji in zapisu datuma oz. obdobja nastanka gradiva. Navedeni sta najstarejša in najmlajša letnica nastanka ohranjenega arhivskega gradiva v obravnavani skupini fondov, fondu ali zbirki. Omenimo tudi morebitno fragmentarno ohranjenost gradiva.

d) Zvrst gradiva

Opređeljena je ena ali več zvrsti arhivskega gradiva, ki se nahajajo v popisni enoti. Možne opredelitve so: arhitekturne in tehnološke risbe, mikrofilmi, muzikalije, tiski, zvočni zapisi, elektronsko, filmsko, fotografsko, grafično, kartografsko, listinsko, rokopisno ali spisovno gradivo.

e) Obseg (v tekočih metrih)

Obseg arhivskega gradiva je izražen v tekočih metrih. Praviloma standardna arhivska škatla predstavlja 0,1 tm.

f) Količina (v tehničnih enotah)

Količina arhivskega gradiva je numerično opredeljena s količino posameznih oblik tehnične opreme arhivskega gradiva. Možne oblike so: arhivska škatla (standardna in nestandardna), fascikel, knjiga, mapa, registrator, škatla za videokaseto, disketo, CD/DVD/Blu-Ray, kartotečna škatla, zaboj, album, kolut, kartotečna omara, disk, tulec in ovoj. Velika večina arhivskega gradiva se hrani v arhivskih škatlah.

Področje izvora:

a) Historiat fonda

Navedeni so podatki o spremembah lastništva in hrambe fonda ali zbirke, ki so pomembni za njegovo avtentičnost, celovitost in interpretacijo. V kronološkem zaporedju so opisane spremembe v lastništvu in hrambi fonda ali zbirke, kolikor je to mogoče. Če je historiat fonda ali zbirke neznan ali če je bilo gradivo prevzeto neposredno od ustvarjalca, je navedeno tudi to.

b) Historiat ustvarjalca

Namen je ugotovitev organizacijske strukture ali biografskih podatkov ustvarjalcev za boljše razumevanje gradiva, ki spada k fondu ali zbirki. Na kratko so opisani vsi pomembni podatki glede izvora, razvoja in dela institucije ali življenja in dela posameznika, odgovornega za nastanek fonda ali zbirke. Če so dodatne informacije na voljo v virih in literaturi, je navedeno tudi to. Za osebe ali družine so lahko navedeni podatki, kot so polno ime in nazivi, datum rojstva in smrti, kraj rojstva, kraj bivanja, dejavnost, poklic, rojstno ime in druga imena, posebni dosežki in kraj smrti. Za pravne osebe so lahko zapisani naslednji podatki: uradno ime, datum nastanka, zakonske podlage, funkcije, namen in razvoj pravne osebe, njena hierarhija, morebitne spremembe imena.

Področje vsebine in ureditve:

a) Vsebina

Vsebina fondov in zbirk je lahko opredeljena na več načinov glede na različne vsebine, stopnjo ureditve arhivskega gradiva in sisteme odlaganja. Obseg vsebine nikakor ni v sorazmerju z obsegom ali pomembnostjo opisanega arhivskega gradiva. Vsekakor pa ta opis uporabniku lahko pomaga pri presoji pomembnosti in uporabnosti arhivskega gradiva. Če je gradivo urejeno in popisano, je poleg kratkega zapisa vsebinskih značilnosti ohranjenega arhivskega gradiva fonda ali zbirke navedeno tudi časovno obdobje. Navedeni so lahko tudi vsebinski strukturni deli ali serije istovrstnega gradiva. Ponekod so vključeni tudi podatki o vrsti gradiva (npr. fotografije, načrti, plakati ...).

b) Sistem ureditve

Navedeni so podatki o sistemu ureditve in značilnostih notranje strukture fonda ali zbirke. Uporabljene so lahko naslednje opredelitve sistema ureditve: kronološki, tematski, abecedni, krajevni, prvotni, klasifikacijski načrt. Možne so tudi

kombinacije med njimi, pri čemer prva navedba pomeni ureditev na višjem nivoju, npr. »tematski, kronološki« pomeni, da je gradivo najprej urejeno po tematskih sklopih, znotraj teh pa kronološko.

Področje dostopnosti in uporabe:

a) Jezik

Navedeni so jeziki, v katerih je zapisano arhivsko gradivo. Pri tem je pomembno zaporedje, saj je najprej naveden tisti jezik, ki je v gradivu prevladujoč.

b) Pisava

Navedene so različne vrste pisave, ki se pojavljajo v arhivskem gradivu fonda ali zbirke.

c) Pripomočki

Navedeni so podatki o uporabnih pripomočkih, ki jih je ustvaril arhiv ali ustvarjalec gradiva za dajanje podatkov in se nanašajo na vsebino fonda ali zbirke. Od evidenc ustvarjalca navajamo prevzemne sezname, ne pa tudi njegovih morebitnih spisovnih evidenc (delovodniki, indeksi ...). Zapisana je vrsta pripomočka, njegov avtor ter letnica izdelave: [vrsta pripomočka][oklepaj][ime in priimek avtorja][vejica][leto izdelave][zaklepaj], npr.: Arhivski popis (B. Batagelj, 2007).

Seveda pa še kar nekaj elementov kliče po razmisleku, ali jih uvrstiti v vodnik. Tukaj mislim predvsem na pogoje dostopnosti (kljub temu, da je velika večina fondov za znanstvenoraziskovalne namene z našo zakonodajo načeloma dostopnih), klasifikacijsko oznako (kljub temu, da so fondi in zbirke v vodniku razvrščeni po klasifikacijski shemi), literaturo o ustvarjalcu (s katero bi uporabnik lahko dobil kajpot do dodatnih informacij o ustvarjalcu arhivskega gradiva), literaturo o fondu ali zbirki, druge imetnike delov popisne enote (za uporabnika zelo koristna informacija, kje še iskati gradivo istega ustvarjalca), pa še kaj bi se verjetno lahko našlo.

3. Kazala

Brez ustreznih kazal bi vodnik za uporabnika seveda predstavljal več ali manj nepregledno množico podatkov. Vodnik naj bi vseboval vsaj kazalo fondov in zbirk po klasifikacijski shemi, po abecedi in krajih sedežev ustvarjalcev. Priporočljivo pa je tudi kazalo po signaturah fondov in zbirk. Zelo koristno je tudi krajevno kazalo in kazalo osebnih imen, za kateri pa predlagam, da se zaradi preglednosti izdelujeta samo po treh elementih popisa: naslovu, historiatu ustvarjalca in vsebini.

To bi lahko bili obvezni elementi vodnika. Seveda pa je arhivu prepuščeno, da doda še kakšne vsebine, če se mu to zdi smiselno. Vodnik naj namreč vsebuje čimveč koristnih informacij za uporabnika. V neobveznem delu bi tako vsakemu arhivu bila dana možnost, da lahko še dodatno obogati vodnik. Možnosti je več, na primer objava pomembnejših primerkov arhivskega gradiva, navajanje seznama in bibliografije zaposlenih, seznama vseh izdanih publikacij, raznih analiz uporabe arhivskega gradiva, ovrednotenja pomembnosti ohranjenega gradiva in še bi lahko kaj našli, čeprav se zdi, da takšne vsebine bolj sodijo v kakšno jubilejno publikacijo.

Sestava vodnikov je zagotovo eno zahtevnejših del vsakega arhiva, saj je to vedno skupinsko delo, tako v preteklosti kot v sedanosti pa se ob pripravi vodnikov v arhivih srečujemo z nerešenimi teoretičnimi vprašanji o pristopih in vsebinah.

Izdani vodnik po fondih in zbirkah je vsekakor lakmusov papir za stopnjo strokovne razvitosti arhiva. Dejansko nam namreč opisi posameznih fondov odražajo stopnjo njihove urejenosti in intenziteto popisa oz. pripomočka za uporabo.

Pričujoči prispevek sicer do ne preveč poglobljene mere poskuša analizirati dosedanje metodologije sestavljanja vodnikov v Sloveniji (z dodanim primerom iz sosednje Hrvaške), nima pa pretenzij ocenjevati in rangirati teh vodnikov, še manj pa vsiljevati določenih rešitev in odgovorov na vprašanja, ki se pri tem porajajo. Njegov namen je vzpodbuditi strokovno javnost, kolege v vseh arhivih, da čim prej pričnemo s strokovno razpravo na to temo.

Želeti je, da bi se razprava o metodologiji in vsebini sestavljanja vodnika po fondih in zbirkah čimprej odprla ter bi tako presegle obstoječe vse preveč različne poglede na to problematiko. Tako bi lahko načrtno izdajali vodnike po fondih in zbirkah v vseh slovenskih arhivih ter metodologijo in vsebine sčasoma bolj učinkovito in koordinirano nadgrajevali. Ne bojim se, da tega ne bi zmogli, tako kot so to že, sicer le ob specifičnih situacijah, zmogli naši predhodniki.

SUMMARY

GUIDE TO ARCHIVAL FONDS AND COLLECTIONS IN BOOK FORM - REQUIREMENT OR NECESSITY

Guides to fonds and collections are every archives' identification. Primarily they are intended for users of archives as finding aids. However, since their preparations increase the general professional level in the archives, they are also very important for the archives itself. The guide still remains a "never-ending story", however it is necessary for every archives to publish one. Nevertheless, also the legislation demands it.

The need for publications, which give basic information about the archives, is relatively old. In Slovenia two guides presenting all Slovenian public archives were published: Guide to the Archives of Slovenia (1965) and Archival Fonds and Collections in Archives and Archival Departments in SFRY, SR Slovenia (1984).

All individual archives in Slovenia have already published their own guides to fonds and collections. Until today 17 guides were published in Slovenia.

The article presents a more detailed comparison among some, recently published, guides in Slovenia: Regional Archives Koper (2006), Historical Archives Ptuj (2009) and Regional Archives Maribor (2009). The comparison included also the Guide to Fonds and Collections of the State Archives in Zagreb (part 1 - 2008 and part 2 - 2010) and the guide of Historical Archives Celje, which is in preparation. The comparison encompasses information which is common to all guides in all three mandatory parts: introduction, description of fonds and collections and indexes. It was shown that archives in question used different methodologies and present different kinds of information.

However, the main question is if it is still reasonable to publish archival guides in forms of books? Digital (web) guides are much more accessible, cheaper and up to

date. However, the book form still has some advantages: it presents the state of fonds and collections in the archives at a certain point in time, shows the archives' accomplished professional level, many users still prefer to leaf through a book than browse a database and finally, a book is also a unique safety mechanism.

What are the characteristics of a modern archival guide? The approach for its preparation is already given by the Article 83 of the Decree on Documentary and Archival Material Custody (Official Gazette of RS, n. 86/06), by the General International Standard Archival Description - second edition (ISAD(G)) and by guidelines, which were issued in 1996 by the International Council on Archives. The article proposes which contents should be mandatory for chapters in the guide.

The present article tries to analyze past methodologies of preparing archival guides in Slovenia (with an additional case from Croatia), but does not intend to criticize or grade these guides and much less impose certain solutions and answers. Its purpose is to stimulate the professional public and colleagues in all archives to start a professional debate on this topic with which we could overcome different views of this problem. Therefore we could systematically publish guides to fonds and collection in all archives and upgrade the methodology and contents in a more coordinated manner.